

Peti Lehel

Ritualizált közösségi látomás: a moldvai csángók napbanézése

A helyhez-időhöz kötődő közösségi látomások jelentkezésének sajátos formája a moldvai csángók pünkösdi hajnali napbanézése a Kis-Somlyó hegyének keleti lejtőjén. A rítus társadalmi környezete jelentősen megváltozott az utóbbi tíz-tizenöt évben. A látomás-történetek közösségi értelmezés nyomán nyerik el végleges formájukat.

A *napbanézés* vagy *napvárás*¹ más tömeges transzcendensélményektől² abban különbözik, hogy az esemény fokozottan ritualizált, meghatározott helyhez és időponthoz kötődik.

A rítus környezete és szerkezeti átalakulásai

Az 1980-as évek közepéig a pünkösdi hajnali napvárásban jórészt 25–40 fős csángó csoport vett részt.³ A több településről érkező búcsúsokból összevevődött csoport deák vagy búcsúvezető kíséretében foglalt helyet hajnal előtt a Kis-Somlyó hegyén, ahol énekléssel, imádkozással várták a napfelkeltét.

A csíksomlyói búcsú szerkezetének, a Szenttel való hagyományos találkozás módozatainak átalakulásával párhuzamosan a napbanézés rítusa is át-

¹ A szakirodalomban mindkét fogalom megjelenik, ezért egymás szinonimáiként használok a rítus megnevezésére.

² A transzcendensélményt a dolgozatban a látomás szinonimájaként használok. „A látomás a *módosult vagy megváltozott tudatállapot* terméke. Előidézhető koncentráció, önhipnózis, meditáció révén, továbbá ritmikus mozgás, zene által, testkezelési technikákkal (bőjt, éhezés, virrasztás), akárcsak narkotikumokkal, hallucinogén szerekekkel” (Keszeg 2002: 58). A látomás irodalmának elemző igényű összefoglalóját lásd Pócs 1998.

³ Az esemény lezajlását ebből az időszakból a *Balladák filmje* ide vonatkozó részéből ismerjük (Gulyás János – Gulyás Gyula: *Balladák filmje. Kallós Zoltán nyomában* I. 1989: 1983–1989). A rítus leírását az 1980-as évek legelejéről Tánczos Vilmos végezte el (Tánczos 1992). A napváráson a gyimesi csángók is részt vettek, bár kisebb számban mint a moldvaiak. A székelyek számára nem volt ismert a rítus (Tánczos Vilmos figyelemfelhívása alapján).

alakult. Tánczos Vilmos szerint a csíksomlyói *rituális dráma*⁴ hagyományos rítusai átalakulásának okai között a szekularizációs tendenciákat (a vallásos világkép homogenitásának megszűnését), valamint azt a körülményt említi, hogy „a búcsú századokkal korábban kialakult hagyományos szertartásrendje nem felel meg annak a kihívásnak, hogy Csíksomlyón évről-évre százezres tömeg jelenik meg” (Tánczos 2000a: 49).

Tapasztalatom szerint a napbanezés rítusának átalakulását főként ez utóbbi körülmény, környezetének tömegessé válása okozta. Bár elemzésem szűkebb tárgyát a moldvai csángók napbanezésének néprajzi/antropológiai interpretálása képezi,⁵ az esemény környezetét illetően szükségesnek érzem néhány megfigyelés felvetését.

A szekularizáció mint szerkezet-átalakító tényező a napbanezés rítusának értelmezése esetében problémás lehet, hiszen a Kis-Somlyó lejtőjén pünkösöd hajnalban jelen lévő nem csángó tömeg feltehetően éppen vallásos motivációktól vezérelt. Ez esetben talán sokkal inkább a Peter Berger-i értelemben vett szekuláris tendenciákról beszélhetünk, azaz a vallási globalizációval kapcsolatban álló jelenségekről. A Peter Berger által képviselt értelmezői paradigma azokat a helyzeteket jelöli, amikor a vallásosság az egyéni döntés prioritásává válik, az egyén a *vallások piacáról* maga választja ki a vallási élmény megélésének módozatait (vö: Hamilton 1998: 211).

A napbanezésen ma résztvevő több ezres tömeg motivációit tekintve korántsem homogén. Tagolódását illetően csupán részleges megfigyelésekkel rendelkezünk. Az esemény különféle vallási irányzatokat képviselő csoportok találkozásának és rituáléinak a színhelye, míg a csángók napvárása az érdeklődők és a média képviselőinek figyelme közepette zajlik.

Nincsenek adataim arról, hogy hányféle vallási csoportosulás vesz részt a napváráson. Megfigyeléseim szerint az újtáltosság képviselői dobbal, táncsal kísért rituálét adnak elő. A pünkösöd hajnali napvárás ily módon az intézményesülő újtáltos mozgalmak egyik fontos rituális elemévé is vált. A néprajztudományi és a *mitikus magyar történelmi* ismeretekből is táplálkozó

⁴ A szerző fogalma – P. L.

⁵ Kevésbé történeti vizsgálódás tehát, így nem foglalkozom a rítus kialakulásával, eredetével, történeti változásával sem. Ezzel kapcsolatban csupán annyit jegyeznek meg, hogy a rítus megtartása a csíksomlyói búcsú megrendezésének, valamint a moldvai csángóknak a csíksomlyói búcsúra való hagyományos zarándoklatának a történetével fűződik egybe, amelyre vonatkozóan több összefoglaló igényű publikáció is napvilágot látott (lásd például Tánczos 1991, Barna 1993, Mohay 2000, Daczó 2000. Adatokat közöl továbbá ezzel kapcsolatban: Pozsony 2005, Domokos Pál 1979).

újtáltos mozgalmak (vö: Kertész–Takács 2006) számára a csíksomlyói Mária-kultusz pogánykori eredetét feltételező elméletek szolgálnak inspirációs forrásként.⁶

Az újtáltos mozgalmak képviselői mellett a napvárás során fiatal keresztényekből álló csoportok hangszeres zenét játszanak.⁷ Ily módon arra vonatkozóan, hogy miért vesz részt a tömeg a napváráson, illetve motivációik milyen kapcsolatban állnak a csángók által gyakorolt hagyományos rítus gondolati tartalmaival, csupán néhány feltételezést fogalmazhatok meg. Hipotéziseim elméleti forrásukat tekintve a vallási élményt újszerű szervezeti formákban keresők, az új vallási mozgalmakhoz csatlakozók motivációinak értelmezésével állnak kapcsolatban (lásd például Hamilton 1998, Dawson 1998, Beckford–Levasseur 1986, Wilson 1982).

Úgy vélem, hogy a posztmodern kor negatívumként megélt hatásaival szemben a napbanzés szélesebb tömegek számára jelenti a biztonságot nyújtó hagyományhoz való visszatérést, amely a közösségiség érzésének megélésére nyújt lehetőséget. Ez a hagyomány az *ősiség vonzásával*⁸ párosul, ily módon valamiféle lelki megújulás lehetőségét hordozza magában. A jelenség emocionális tartalmait illetően strukturálisan az autentikus helyszínekre koncentráló (hagyományos tánc kultúrával rendelkező falvakban megrendezett néptánc-táborok) tánc ház-turizmus motivációihoz hasonlít.

A nem csángók csupán közvetve állnak kapcsolatban a moldvai csángók rituális cselekvésekre ösztönző vallási eszméivel. Az eseményen résztvevők egyéni motivációi a csángók csoportjától teljesen független élmények megéltetéséhez, valamint rituális magatartások kialakulásához járulnak hozzá. Ily módon a napváráson jelen lévő több ezres tömeg vallásos elképzelési lényegében különbözik a csángókéétől. A 2002-ben lezajlott napbanzésen szerzett újságírói tapasztalat a nem csángó tömeg vallásos képzetéről néprajzilag hiteles adatot tartalmazhat: *A hívek legnagyobb öröme glória alakult ki tegnap Csíksomlyón a napkorong köré, így – hitük szerint – is-*

⁶ A Babba Mária-kultusszal is foglalkozó Daczó Árpád–Lukács *Csíksomlyó titka* című könyve (Daczó 2000) tölt be hasonló funkciókat Kovács András Ósmagyar Táltos Egyháza számára.

⁷ „Az 1990. évi hajnali napvárást [...] megzavarta a hagyománnyal nem számoló, s azt nem tisztelő fiatalok gitáros miséje” (Barna 1993: 58).

⁸ Tapasztalatom szerint a szélesebb nyilvánosság számára a napbanzés a legtöbbször számára valamiféle pogánykori napimádat maradványaként ismert, amelyet a magyarországi publicisztika is népszerűsít (vö: Sylvester 1990). A csángók hatalmas tömeghez való viszonyulásáról tartalmaz némi reflexiót Daczó Kati publicisztikai írása (Daczó 2003).

teni áldás követi a szombati zarándoklatot (Lukács 2002). A megfigyelés szerint a pünkösdi zarándoklat áldozatértékének elfogadásáról való transzcendens visszaigazolás a hívők számára a képileg a csángókénál *szegényebb, racionálisabb* szerveződésű vízió a napkorong körül megjelenő auráról.

A csángók által képviselt *hiteles, ősi* vallásosság a biztosítéka az esemény *modern szubjektivitással* való átélésének, amelynek eredményeként az egyén a *megtalált közösség* transzcendens szférákba lendítő érzését éli meg. A *megtalált közösség* érzésének átélését a csíksomlyói búcsú olyan egyéb szimbolikus tartalmai is elősegítik, amelyek a búcsút a nemzeti összetartozás, az *elképzelt közösség* (Anderson 1989: 4) megjelenítésének jelképévé emelték. A napváráson is jelen vannak például a különféle nemzeti jelképek, például zászlók, vagy Trianon-felirattal ellátott keresztek. A tér szakralitása a földre helyezett, vagy kézben tartott égő gyertyákkal hangsúlyozódik ki. Ez a jelenség az ún. *civil vallás* kibontakozásának folyamataival való kapcsolatát sejteti, amelyet a szakirodalom a deszekularizáció egyik formájaként tárgyal (vö: Hamilton 1998: 219). A napvárás során a nemzeti jelképeket felvonultató tömeg a mindennapok formalizált, túlbürokratizált struktúráinak racionalitásával szemben az irracionálisnak adja át magát. Hasonló ez az új vallási mozgalmak működéséhez, amelyek, „azáltal hogy korunkbeli, modern szimbólumokat vonultatnak fel, a vallásos élmény sokkal direktebb mozgósítására képesek” (Wilson 1986: 131).⁹

A pünkösdi napfelkeltére való várás *eltömegesedéséhez* a római katolikus egyház is hozzájárult. 2005-ben például a pünkösdi misén a prédikációban terjedelmes papi reflexióra is sor került a napbanézéssel kapcsolatban. A prédikációt tartó pap személyes történetét mesélte el egy napbanező csángó asszonnyal való találkozásáról, amelyben a moldvai csángók vallásosságát felértékelte.¹⁰ A Napban a Szűzanyát meglátó csángó asszonyhoz hasonló,

⁹ Fordítás tőlem – P. L.

¹⁰ „meglátja a Szentlelket és meglátja a Napbaöltözött Asszonyt. Egyik alkalommal én is elmentem. Sokan szorongtunk a hegyen, de legtöbben Csángóországból érkezett testvéreim, akik a Salvator kápolnában és mellettem virrasztottak. Mellettem állt egy csángó néni, kezében a rózsafüzér, átszellemülten nézett balra, szinte ki lehetett a szeméből olvasni, hogy „most hozom el Napbaöltözött Asszony népemet, családomat és haldokló anyanyelvünket.” A Nap feljött, vörösés fényben játszott az ég, amikor a nap már magasra emelkedett, a néni hozzám fordult és így szólt.

– Páterka! – őki így hívják a papot: atyácska. Ujjongva az arcán mondta: – Láttam a Szűzanyát! – S egy nem várt fordulattal rögtön rámkérdezett: – Páterka, nem látta a Szűzanyát? S válaszolni akartam, amit bent éreztem, de nem az a válasz jött ajkamra, önkéntelenül ránéztem, és azt mondtam:

prédikációkba beleszótt történetek egyszersmind a látomások kanonikus formában való rögzültségét is elősegítik, az értelmezésminták szilárdulásához járulnak hozzá. Emellett mind nagyobb tömegeket vonzanak pünkösöd hajnalban a Kis-Somlyó hegyére.

Az egyház tehát felvállalja és a nem csángó búcsús hívek közé projektálja a csángók hagyományos napvárását. Ez esetben a népi hagyományos vallásosság folklorizmusával van dolgunk, amely egyházi legitimáció révén válik hitelessé és funkcionálissá. Az egyház a csángók napbanézéssel kapcsolatos látomásainak Szűz Mária alakját a Napbaöltözött Asszony képzetkörébe integrálja. A csángók hagyományos napvárásának egyházi folklorizmusa szoros kapcsolatban áll a katolikus egyház nemzetépítő törekvéseivel, valamint a sorsszimbólummá váló csángó-mítosz (*haldokló anyanyelv*) kiteljesítésével. A Kis-Somlyó hegyi pünkösöd hajnali napvárás a nem csángók számára így nemcsak vallási értékű viselkedés, ugyanilyen fontos a csángósággal való nemzeti azonosulás tettértéke is, amely ugyancsak az esemény *civil vallás*-ként való funkcionálását segíti elő.

A rítus

A rítus nem minden évben megy azonos módon végbe. Az időjárás változékonysága például nagymértékben kihat a rítus lezajlására. Ily módon borús időben a rítus jelentős szerkezeti elemei nem teljeseznek ki, elmarad a látomások jelentkezése is. Ez azonban a rítus lezajlásának hagyományos rendjéhez tartozik, gondolati koherenciájának fontos alkotóeleme. *Haragszik a*

– *De igen, én is láttam.*

A hegyről lejövet szemrehányást tettem magamnak. „Hogy láthattad te a Szűzanyát?” De egy belső hang vigasztalt és válaszolt: „Láttad a Szűzanyát. Azért vagy itt!” Ezer esztendeje elmúlt, hogy oltalmazza népünket, nemzetünket és sorsunkat. Napbaöltözött Asszony, gyermekeid hazajöttek, de kezünkben van egy csokor virág, s ez a kéréseink sorozata. Csíksomlyói Szűzanya az első kérésünk, szeretnénk találkozni, látni akarunk téged. A második kérésünk: vezess el minket szent fíadhoz, aki itt maradt közöttünk az oltári Szentségben. Hogy az emauzi tanítványokkal kiáltjuk feléje: Mare nomiscum domine(?)! Maradj velünk Uram! S a harmadik kérésünk: Segítsd meg alvó nemzetünket, hogy felébredszük, s a megoldott kérését együttes erővel összegyűjtjük! A Patmosz-szigeti látnokot hallottuk, János apostolt, amiért elmondta, hogy az égen nagy jel tűnt fel, egy asszony, akinek az öltözete a Nap, lába alatt a Hold és feje fölött tizenkét csillag. Hol látta a Szűzanyát János apostol? Patmosz szigetén. Mi is Patmosz szigetén élünk, mert Erdély a mi számunkra Patmosz sziget. Erdély igazán sziget. (Csíksomlyó, 2005. máj. 14., közös gyűjtés Jakab Albert Zsolttal.)

Mária!, *Szomorú a Szentlélek!* – mondogatják, hogyha a Nap nem tűnik fel az égen a várakozások ellenére.

A következőkben a ritust 2003-ban végzett megfigyeléseim alapján ismertetem. Ebben az évben a tiszta idő miatt jól látható Nap a közösségi látomások sorozatos jelentkezését indította el.¹¹ A csángók már hajnal előtt kimentek a Salvator kápolnához, ahol hajnalig imádkoztak, beszélgettek. Körülbelül egy órával a napfelkelte előtt a keleti lejtőn sorakoztak fel, ahol homogén csoportot alkotva napfelkeltéig hangosan énekelték a *Lehullott a Jézus vére* kezdetű népéneket. Az énekvezető a lujzikalagori Csernik Marica, 1945-ben született asszony volt.

Ahogy a Nap első sugarai feltűntek a horizonton, jól látható izgalomba jöttek, az éneklést abbahagyták, és hangos imádkozásba fogtak, miközben a csoport eredeti pozíciójától továbbment egy olyan helyre, ahonnan jobban láthatták a Napot. Ezután több percen keresztül mereven figyelték. Volt, aki törött szárú napszemüveget vett elő, azon keresztül nézte a napfelkeltét. A napszemüveg egy idő után körbejárt a csoport tagjai között. Egy idős férfi arcára borított zsebkendőn keresztül nézte a Napot, míg egy öregasszony a szeméhez emelt kendője csücskén keresztül nézett a Napba. Valaki gyertyával üveget kormozott, azt emelte a szeme elé. A kormozott üveget ugyancsak körbeadták. A legtöbben szabad szemmel néztek bele a Napba.

Az első asszony, aki *szentségeket* kezdett látni a Napban, hangosan elmondta tapasztalatát, majd megkérdezte a körülötte állóktól, hogy látják-e ugyanazt. Rövid időn belül igenlő választ kapott. Az asszony által mondottakat hamarosan társai saját tapasztalataikkal egészítették ki. Az, hogy valaki látott valamit, majd azt hangosan el is mondta a többieknek, többször is megisméltődött. Beszéd közben időnként a Napba mutogattak. Ilyesmiket mondtak: *Látod, most ott egy csokor szentség! Mi szentséget látok most, ne! A közepibe mintha lenne egy... Né, milyen jól tetszik [látszik] most! Né, most mi jön ott lefelé, ne! Nem menek el, amíg látam!* Kérdésekre, hogy mit látnak egy külsőrekecsini asszony ezt felelte: *Galembecska verődött a Napban.*

Jól megfigyelhető volt az, hogy a napbanéző csángó asszonyok egy-egy társuk látomásának jelentkezése közben intenzíven értelmezték, asszociációikkal dústították a látomásszöveget. Ezzel minden bizonnyal befolyásolták társuk mentális képzelőerejét, akinél ezután az általuk felemlített kognitív minták mentén szerveződött tovább a látomás. Ez egy olyan visszaható folya-

¹¹ Az eseményről videófelvételt készítettem – P. L.

mat volt, amelynek végén valóban mindenki azt látta, amit valamelyikük *lát*ni kezdett. A látomás kialakulása így közös értelmezés során zajlott. Az esemény körülbelül egy fél órát tartott. Ezt követően a lejtő aljába húzódva, ugyancsak homogén csoportot alkotva román nyelvű éneklésbe fogtak, amely körülbelül húsz percig tartott. Az éneklést román kántor, egy asszony vezette. Az éneklés befejeztével az erdő széléről zöld ágakat tördelve leereszkedtek a lejtőn.¹²

Tánczos Vilmos felhívja a figyelmet arra, hogy a hajnali napvárásnak a csángók esetében nemcsak Csíksomlyón van jelentősége: a reggeli imák keletnek történő elmondása, a Napnak való gyónás, a moldvai archaikus imák formulái mind-mind erre utalnak. A szerző szerint az esemény csak annyiban különös és ritka, hogy a Szentlélek eljövételének, az isteni spirituális erő kiadásának hivatalosan is elismert ünnepén a vallásosságot mélyen, a középkorra jellemző hittel megélt népcsoport a hely és az idő szentségével találkozik (vö: Tánczos 2000a: 91).

A napfelkelte az emberi képzelet pozitív ontológiai értékű képe, minden kultúrában az erőt hozó istenség képzetei társulnak hozzá.¹³ Nem véletlen, hogy „a felkelő Nap irányába történő imádkozás a népi vallásosságban, különösen az archaikusabb kultúrájú vidékeken bevett, szokásos gyakorlatnak mondható” (Bosnyák 1973).¹⁴ A hajnali imavégzés, a felkelő Naphoz való fordulás imádkozás közben a moldvai csángók vallásgyakorlásának egykor jellegzetes, mára már eltűnőfélben lévő rituális eleme. Egy klézsei adat szerint a *Gyönyörűség szép hajnal* kezdetű ima elmondásának ideje például szintén a napfelkeltéhez kötődik: *Az égen mikor jó a világosság, akkor mondjuk:*¹⁵ „*Gyönyörűség szép hajnal/ Szépen dicsér az angyal,/ Ebredj lelkem, met virjad/ Jóistennek hálát adj,/ Aki nekünk mindent ad*”.¹⁶ Tánczos Vilmos

¹²Pozsony Ferenc szerint a kálváriahegy tetején található szent berekben azért szakítanak nyírfaágakat, hogy megérintsék Napbaöltözött Asszony kegszobrát (Pozsony 2005: 176), amelynek szentelményi erőt tulajdonítanak. Az idő kiemelten szent volta miatt fokozottan alkalmas gyógyító erejűnek tekintett fűvek gyűjtésére, így a *Jézus tenyere* (*Ricinus comm*) nevű növény szedése is a hajnal idejéhez kötődik. A megszentelt helyen gyűjtött egyéb növények népi gyógyászati alkalmazásáról további adatokat közöl: Tánczos 1992: 44.

¹³A felkelő Nap szimbólumkörét összefoglalja: Tánczos 2006: 139–146. A szerző szerint „a csángók csíksomlyói pünkösdi hajnali napvárása és a Napban megmutatkozó Szentlélek imádása ugyancsak a napkultusz archaikus megnyilatkozása” (Tánczos 2006: 140).

¹⁴Újraközlve: Bosnyák 1998. A napvárással kapcsolatos szövegeket közöl: Bosnyák 1981, Borbély 1994.

¹⁵Simó Magda, Klézse, 2006. okt. 29., saját gyűjtés.

¹⁶Simó Magda, Klézse, 2006. okt. 29., saját gyűjtés.

szerint, aki az ima több változatát is közölte, az ima szimbolikus képi anyagát tekintve a hajnalban megnyugvó Mária-kép egyik változata, amit *himnikus hajnali hálaimának* nevezhetünk. „A hálaadást tartalmazó szövegrész [...] a hajnali fény eljövetelére vonatkozik, ami szimbolikusan a Megváltó születését jelképezi” (Tánczos 2000b: 305).

A látomások képi anyaga

Az adatközlők beszámolóí szerint a leggyakrabban a fehér galamb képében megjelenő Szentlelket látják, de van, akinek Szűz Mária jelenik meg ilyenkor: [Mondják, hogy mikor a Napot várják Somlyón, tetszik, hogy látszanak a szentségek. Miket látnak még?] *Én a Szentléleket láttam. Másak látták a Szűz Máriát es. De én különben a Szentléleket láttam. Lobogott mind a galamb, fehér galamb a Napnak a világjába. Mikor felfelé, mikor lefelé, mikor izé, lobogott a két szárnyával. És máscor tetszett a feje is, hogy hajlítatta a fejét, mintha köszönt lenne, mintha szólított lenne. Beszélt lenne. [Mások a Szűzanyát látták benne?] Há, mondták, hogy látták a Szűzanyát. S az olyan mind a szentséges, hogy a világja adja az izét. Mert világot csinál körülötte. Körülötte világos, s ő benne, mind az ótári szentség es, úgy es. [Galamb képibe?] Az ótári szentség jelenik, hogy... s jó aztán a második ízébe a galamb lerepülése.¹⁷*

A látomások referenciája ez esetben a pünkösdi gondolatkörhöz kapcsolódik. A pünkösdkor a Napban megjelenő Szentlelket a moldvai csángók hite szerint ugyanis nem csak Kis-Somlyó hegyéről, hanem bárholnan láthatják. Egy klézsei öregasszony szerint pünkösöd hajnalán a falu magaslati pontjairól is látható a Napban feltűnő Szentlélek azok számára, akik *szolgálnak hezzafelé*: [Mondják, hogy nézik a napot pünkösdkor.] *Igen, igen. [S mit látnak ott a Napban?] Szenléleket. Olyan mind egy galambecska. De nem lássa meg az egész. Jártam asszanyakval, mondták, úgy, hogy nem való. Há, mondom, nem látod, hogy az? Há aszt mondja, „én nem látom”. [S mitől van az, hogy nem látja meg mindenki? Ki látja meg inkább?] Ki szolgál hezzafelé, az inkább meglássa. S ha úgy van, itt menjen ki, itt ide kimenyen, hol van a magyar ház, mikor jön a Nap, ha van érdelme, ott es meglássa. Nem kell elmenjen Somlyóra. [...] De történik máccar úgy,*

¹⁷Jánó Ilona (1934), Csíksomlyó, 2005. máj. 15., közös gyűjtés Jakab Albert Zsolttal.

*hogy homályok [felhők] vannak, akkor nem tetszik meg. [Homályban akkor nem tetszik meg, nem látszik meg...] De megláttuk a tavaly es, mikor megláttuk. Szeretném az idén es, de nem tudam, mert nem jól vagyok, beteg vagyok, erőst rasszul vagyok.*¹⁸

A Napban feltűnő Szentlélek meglátása az isteni kegyelem semmivel fel nem érő ajándékát jelenti számukra. A vallásos élmény emocionális intenzitású átéltsége jellemzi a Szenttel való találkozás ezen helyzetzeit. A jelenség ideje alatt mintha teljes mértékben megszűnne a külvilág számukra, nem vesznek tudomást a fotósok időnként agresszív tolokodásáról sem.

Egy újabb beszámoló szerint az egyik adatközlő leányka korábban pünkösöd reggelén felmászott egy fára, és amikor feljött a Nap a Szentlélek fehér színű, piros csőrű és lábú galamb képében lebegett körülötte. [Valaki mesélte, hogy Somlyóba pünkösöd hajnalán látta Jézust.] *Igen, a napnál. Én es láttam. Mint egy madár, ca o porumbel albă, era ciocu și picioarele roșii. Și eu am văzut. [Mint egy fehér galamb, piros csőrrel és lábakkal. Én is láttam.] Amikor tiszta az idő, egy ilyen mise után. Én közbe szombaton. Regvel. M-am dus cu vaca dimineața la Hanu Măgura, drept pe dealu acesta. M-am dus, da era dimineață. [Mentem reggel a tehénnel a Măgura Csárdához, egyenest ezen a dombon. Reggel mentem.] Și era un cireș, și m-am suit pe cireșu acela [Volt egy cseresznyefa, és én felmáztam rá] – én leánka voltam. S hallod, izé, mikor jött fel a nap, akkor úgy lebegett a nap körül né. Ca un porumbel albă. Era ciocu roș și picioarele roșii. Și încolo era albă. [Mint egy fehér galamb. A csőre piros volt, és a lábai is. A többi fehér.] [Ez a szentlélek?] Úgy mondják, hogy a szentlélek lett vala. [Ez a pünkösödkor mutatkozott meg?] Pünkösödbe.*¹⁹

A Szentlélek és Szűz Mária látása mellett Jézus is a látomások központi szereplője lehet. A Jézushoz kapcsolódó látomások általában a keresztet cipelő, majd megfeszített Megváltó magasztos képsoraiból állnak. Máskor idillikus képek formájában tűnik fel az ölében fehér bárányt tartó Jézus: *Van va'jegy hat éve, egy asszon nézte feteke fejkendón átol, vótunk vagy tízen. Megnéztük, s ahogy van a nagy ostyie, amivel a pap áldoz, az megjelent, szívárványosan, s abból csinálódott egy kereszt. Osztán még sok idén láttuk. Eccer vitte Jézuska a báránkát az ölibe, ott a napon, ment elé, tért*

¹⁸ Bejan Kukuri Péterné, 75 év körüli, Klézse, 2006. jan. 13., saját gyűjtés.

¹⁹ Cazacu Ileana (1924), Lujzikalagor, 2001. júl. 11. (KJNT Csángó Archívum. Ilyés Sándor és Miklós Zoltán gyűjtése.)

*vissza, máccor láttuk, hogy Jézuska vitte a keresztet, esett le, még köt fel, még esett le, s eccer láttuk, hogy vót felfeszítvel.*²⁰

A Napban feltűnő kereszt²¹ látása szintén gyakori motívuma a napbanéréshez kapcsolódó látomástörténeteknek. Érdekes párhuzama a szőkefalvi (Kis-Küküllő mente) Mária-jelenés *napcsodája* (2005), ahol Marian Rózsika, cukorbetegségben megvakult cigányasszony a Szűzanyával való beszélgetése során egy alkalommal többen láttak a Napban feltűnő csodás keresztet.²² A napcsoda másik eleme a Nap furcsa színekben való vibráló, kereszt alakban történő mozgása volt. Nem mellékes körülmény, hogy az eseményen több száz csángó zarándok is résztvett. A *napcsodára* ugyanakkor az eseményt celebráló papok²³ hangos felkiáltással hívták fel a zarándokok figyelmét, amely a mentális képzelőerő befolyásolásaként értelmezhető.

A látomások feltétele az imádság mellett a gyónás és az áldozás, a tisztaság. A napbanézők számára a látomás jelentkezése tisztaságuk transzcendens visszaigazolása. Úgy tűnik, hogy az imádság a legfontosabb körülménye a látomások jelentkezésének. Mégpedig az intenzív, hosszan tartó, szívből jövő imádkozás. A közös imádság ebben az értelemben az idő megszentelésének a technikája. Az imádkozás eseményszerűen való történése ugyanis az, amely a transzcendens tapasztalat isteni forrását bizonyítja. A transzcendens kommunikáció rituális létrehozásának eszköze tehát az imádság. Az imádság közösségi eseménnyé válása az esemény fokozott ritualizálását eredményezi, a Szent megtapasztalására való lelki ráhangolódását segíti elő. A búcsújárás ezért is lehet gyakori és tömeges transzcendensélmények helye. Szűz Mária például hitük szerint nemcsak a csíksomlyói búcsúban jelenik meg, de Cacicán is. *Szentlélelket itt es meglátod, ha érdelmed van, nem kell kimenj Csíksomlyóra. Az a Szentlélek van itt es, melyik Csíksomlyón. Én nem azért menek Csíksomlyóra, hogy itt nem az a Szűz Mária van. Mind csak az van. De elmensz ada, ott többet imádkozol, több miszét hallgatsz. Itt is az a Szűz Mária van, melyik att. S ha érdelmed, itt es úgy szegít meg, mint ott. Akárho. Mind az egy van csak, sz mindenütt az szegét.*²⁴

²⁰ Oláh Gál Elvira gyűjtése (Oláh Gál 2005).

²¹ A Golgota hegyén álló kereszt képéből áll a látomás.

²² „Mikefalviak láttak keresztet a napban.” Sz. I., nő, 1945, Mikefalva, 2006. dec. 23., saját gyűjtés.

²³ Az eseményen több tíz római katolikus, görög katolikus és ortodox (!) pap vett részt (2006., saját gyűjtés.)

²⁴ Bejan Kukuri Péterné (75 év körüli), Klézse, 2006. jan. 13., saját gyűjtés.

A búcsújárás a csángók vallási rendszerében olyan kulturális értelemmel bír, amely a különféle transzcendens tapasztalatok sűrített jelentkezését tartalmazza. A rituális kapcsolatok megteremtése az egyéni szükséghelyzetekben elsősorban a *szent helyek, kegyhelyek* látogatását jelenti, ahol a kapcsolat a természetfelettil nemcsak a kultusz által, hanem az ASC-állapotok (*altered states of consciousness – megváltozott tudatállapot*) révén, közvetlenül is létrehozható (vö: Pócs 1998: 41).

A különféle transzcendens értékű gyógyulások, csodás történések kontextusában a látomások jelentkezése nem szokatlan esemény. Pócs Éva szerint a kommunikáció létrehozása, vagy ennek szimbolikus úton történő imitációja „szent időszakokban, szent helyeken megy végbe, tér-idő szimbólumokkal és egyéb, a szent helyeket szimbolikusán létrehozó módszerekkel: ilyen például a varázs kör, a keresztút, a templom körüljárása” (Pócs 1998: 42). Egy trunki adatközlőnk szerint régebb térden járva háromszor kerülték meg Csíksomlyón az oltárt, ami után pukkanást hallottak (taktilis ASC-élmény). Az oltár megkerülése egy fokozottan szent tér létrehozása érdekében gyakorolt szimbolikus cselekvés. A csíksomlyói templomalvás ugyancsak a kommunikáció érdekében hozott áldozatként értelmezhető.

– *Mit mondtak, hogy mi jön le onnét, mikor nézték a Napat* [a lánya²⁵ kérdezi – C. M.]?

– *Mondták, hogy jár a Szentlélek így benne. De én nem láttam.*

– *Fényeset látatt ugyé?* (C. M.)

– *Fényeset láttam. Kerültük meg az ótárt. Megkerültük térgyen az ól-tárt, háromcor.* [S minek kerülték meg azt?]

– *Azt mondták, hogy ha van érde-med, akkor hallasz egy pukkantást.* (C. M.)

– *Há, halltuk, hogy koppant.*²⁶

Az esemény ritualizáltsága, a rá vonatkozó tudás többé-kevésbé koherensen teremti meg a napbanzés során kialakuló mentális képeket, amelyek egységességéhez – mint láttuk – az intenzív, verbalizált közösségi értelmezés is hozzájárul.

Az alkalom, a rítus közösségi vonatkozása nyomán kialakított kollektív értelmezések mellett a vallásos élmény egyedi, szubjektív tapasztalatokból áll. A vallásos élmény szubjektív voltánál fogva a nabanzés során megélt látomások ezért mindig tartalmaznak egyedi élményösszetevőket is. A mentális képzelőerő azonban sohasem független az esemény vallási gondolat-

²⁵Coşa Maria, (1959), Trunk, 2005. (tél), saját gyűjtés.

²⁶Coşa Ilona, (1920) , Trunk, 2005. (tél), saját gyűjtés.

körétől. Az egyik trunki asszony kisgyermekével például 2003-ban a felkelő Naptól lecsapódó lángnyelvtől rémült meg, amelyet a prédikációkból ismert pünkösdi lángnyelvvvel azonosított. Elmondása szerint a lángnyelv akkora volt, hogy eltakarta az előtte „csokorban” imádkozó asszonyokat.

[Mondták, hogy Somlyón várják a napot, s ott énekelnek...]

– *A való. Eu am văzut. [Én láttam.] [...] Az láttam én es, azt a lángat ott.*

– *Nem azt láttam én!*

– *Langat! [...]*

– *S aszta, mondom vala, hogy akkor én, láttunk. Nem csak én, de kik voltunk. Mük nem voltunk ki hegyre, adică [azaz] nem hogy nem, ki voltunk a hegyre, de bé voltunk jöve a hegyről. Ott a szentegyháza mellett néztük mikor jó fél a Nap. Én annyit láttam akkor egyszer, hogy mind egy szentség, így ni, plutyílt [vibrált] a Napan. Mind egy szentség, melyikkel áldozunk meg. Parcă [mintha] ült így Napan, s egy kevest még ízélt, még hogy láttuk a Napat, még, még. Ennyit láttam én csak. [...] Úgy hogy láttál, hogy elment vaj egy árnyék, azak a homályak [felhők] voltak. Én nem láttam szaha langat.*

– *Én láttam egy lángot. É, kimentünk ada, van az a házecska az a pusztik az.*

– *Kimentél a tetőre, ott mondják a misét.*

– *Háram templam att. S réguvel ültünk att. Nekem van még egy gyermek, kisebbskébb mind ez. A bément vót a gödörbe, mert este [van] egy deal [völgy] ott bé a gödörba, așa [így]. S mük vártunk ott. Imádkoztak románul, oláhul. Énekeltek, mi... mikor eccer, de a Nap fel vót jöve. Fenn, bré! Fenn volt. Mikor csak eccer egy láng lejött inné.*

– *Én nem láttam az!*

– *Nem hinném Roza, de előttem voltak még mászik emberek!*

– *Te ha láttad, láttad!*

– *Vótak más asszanyak. Mikor az a lang lejött, én azakat az asszanyakat nem láttam, érted-e, csak a langat. S akkor a kölyök velem futatt: „Váléó, mámi, váléó mámi, meggyultunk!” jött ki Léonam a gödörből, érted? Ezt azért mondom én, hogy a való az a láng. Dar [hát] írja az írásba es: „Limba focului [lángnyelv], az lejön!”*

– *Un limb de foc [egy lángnyelv].*

– *Un limb de foc, azt láttam, de a galambat nem láttam. Itt is néztem, de nem láttam. [Itt is nézik?]*

– *Én láttam a langat. Itt is nézik, de én nem láttam ulyant. Immá most nem hinném, de előttem volt sok csokor asszony, mert csokorba imádkoztak. De amikor a lejött, én többet azokat a fejrénépeket nem láttam. Azt a langat, mikor lejött az égből. Én akkor azkat nem láttam többet, csak előmbe mikor*

*lejött ide né. Én láttam, né Léonam jöjjön bé, most es megmondaná, hogy mit látatt. Mert futatt élém, mert az megjedett.*²⁷

A Napból lecsapó tüzes lángnyelv az isteni erő szubsztrátuma, amely a megtisztulás gondolatkörével áll kapcsolatban.

A látomások sajátosságai

Élményeiket a megszokott módon osztották meg egymással a főként nőkből álló kisebb csoportok. Volt amikor élcelődtek, ugratták is egymást (*Ej, mit látsz te! Látod vagy nem látod?*), amely arra utal, hogy a napbanézést nem sorolhatjuk a transz különböző fokozatait jelentő módosult vagy megváltozott tudatállapot jelenségkörébe. A közösen kialakított értelmezések, az egész rítus működése arra enged következtetni, hogy többnyire *látni vélt* élményekről van szó. A látomáselbeszélések élményanyaga – mint láttuk – kevés számú motívumból épül fel: galamb formában megjelenő Szentlelket, tüzes keresztet, keresztjét cipelő vagy megfeszített Megváltót, Szűz Máriát, vizuálisan kevésbé megragadható „szentségeket”, lángnyelvet látnak a Napban. Ugyanakkor nem kételkedhetünk abban, hogy a Szent megnyilatkozásában feltétel nélkül hívó, a Szűz Anya jóságát mélységesen átélő, a krisztusi szenvedésre mélyen rezonáló emberek képzelete valóban megteremti ezeket a képeket.

A látomások észlelése tehát éber állapotban történik. A víziók jelentkezését a rituális felkészülés mellett a koncentrált, erőltetett nézés is elősegítheti. A látomások érzékelésében nyilvánvaló módon a legnagyobb szerep a vizuális percepciónak jut. Élményanyagukat tekintve hanghallás nélküliek. Bár a kommunikációra való felhívás jelzései szerepelnek bennük (a galamb úgy hajlítja a fejét, mintha szólítaná az adatközlőt), lényegében nem tartalmaznak akusztikus élményeket (ahogy szagélményeket sem).

A képek dinamikusak, nem statikusak vagy szoborszerűek. Megfigyelhető a képzelet dinamikus működése, ahogy a látomás során a fenti irány archetípusának pozitív értékű jelképeit teremti meg: galamb (madár), fehér szín, lángnyelv (égi tűz), szárny, fej.

Egyfajta plasztikusság jellemzi a látott képeket. Mintha valamiféle lebegő sajátossága lenne minden szenzoros élménynek. A galamb *verődött*

²⁷ Coșa Maria (1959) és Coșa Roza (40–45 év körüli), Trunk, 2006. jan. 14., saját gyűjtés.

(vergődött) a látomásban, máskor *lobogott a két szárnyával* vagy *lebegett a nap körül*. A látott képek mindig a Napban, vagy körülötte zajlanak.

A mennyei fény látása a látomások vizuális sajátosságainak érdekes eleme. A Szűz Mária körül megjelenő fény, *világosság* más *minőségű*, mint a Nap fénye, a transzcendens szférához való tartozása révén. A moldvai csángók által megkülönböztetett vallásos áhítattal övezett Szűz Mária a Napban is égi fényben érzékelve jelenik meg.

A látott képek tartalma sokszor bizonytalan, ahogy a mozgásformák is sokszor képlékenyek. A Napba perceken keresztül mereven néző csángók gyakran *árnyék*-látásról számolnak be, amelyet a galamb formájában mutatkozó Szentlélek árnyékaként értelmeznek. *Kimentünk oda a hegyre pünkösdbe. S akkor mentünk az alsó felibe, volt egy kert. Lássuk meg a Szentlelket. Nem láttunk csak egy árnyékocskát, mint egy galambocskát. Egy galambnak az árnyékát. [S mi volt az, Magdó néni?] A Szentlélek, pünkösdbeli, napfelkelti. Mi erőst jókor kimentünk oda, mikor éppet világot, megláttuk. Megláttuk, szép volt, énekeltük az éneket. De nem jut eszembe. Ott ültünk a templomba két napot s imádkoztunk.*²⁸

A vizuális élmények közül képileg kevésbé megragadható, definiálható vizuális tartalomként jelennek meg a *szentségek* (a Szentlélek galambként való azonosításától eltérően). Detrichné Török Zsuzsa tudásszociológiai/kultúrszociológiai elemzésében érdekes megállapításokat tesz a szentségek kiemelt fontosságáról a moldvai csángók vallásosságában: „A szentségek jelentősége [...] igen nagy számukra és igen fontos életükben. Fontos, de nem reflektálnak rá tudatosan: úgy fontos, mint a lélegzetvétel. A szentség fogalma például kevésbé különül el, kevésbé differenciálódott vallásosságuk egészében” (Detrichné Török 1990: 235).

A továbbiakban a *szentségek* a napbanzés látomásaiban játszott szerepének értelmezésébe egy Rudolf Otto-i fogalmat illeszttek, amely remélhetően feloldja a fogalom előbb felvázolt differenciálatlanságát.

Rudolf Otto szerint a vallásos ember felfedez egy olyan elemet, amely kivonja magát az értelem és gondolat alól, és szavakkal kifejezhetetlenként jelenik meg. A szerző a vallásos ember erre való képességét, valamint a valóságban jelen levő irracionalizmust a *numinózus* (*das Numinöse*) fogalmával ragadja meg (Otto 2001). A numinózus „valamilyen »személytelen erő« megnyilvánulásának tekinthető”, amely három fő hatást vált ki: „*mysteriosum/ nu-*

²⁸Simó Magda, Klézse, 2006. okt. 29., saját gyűjtés.

minosum/, *tremendum* 'elretentő', *fascinosum* 'lenyűgöző, vonzó'" (Voigt 2004: 70). „Az iránta való »érdeklődés« az ember sajátja, aki megretten tőle (*tremendum*), ám sok mindent legyőző kíváncsisággal érdeklődik is iránta (*fascinosum*)” (Voigt 2004: 71). A *szent* tehát egy személytelen erő, „amely egyszerre csak ott van, és egyszerre üdvös, furcsa, kihívó, elborzasztó, sőt talán megnyugtató is” (Voigt 2004: 71).

Rudolf Otto gondolatmenetéből kiindulva a napbanzés során jelentkező látomások *szentségekre* vonatkozó élményanyagát sem tudjuk fogalmilag jobban megragadni, mint ha „valami másnak” nevezzük. A „valami más” fogalmilag (így a napbanzés látomásaiban vizuálisan is) kevésbé megragadható kategória, inkább egy vallásos tapasztalat, amely az öröm, a rettenet, a bizalom, a szeretet, a megbékélés érzéseit tartalmazza. Lehet a Szentlélekhez, Szűz Máriához, Jézushoz, a szentelményekhez kapcsolódó bármely képzet.²⁹ A világ koherens egészként való érzékelésének a tapasztalata ez, amelyben természetes módon van helye a Szentségnek.

Szakirodalom

ANDERSON, Benedict

1989 Képzelt közösségek: megjegyzések a nacionalizmus eredetéről és terjedelméről. *Janus* VI. (1) 3–12.

BARNA Gábor

1993 Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún. In: HALÁSZ Péter (szerk.): „*Megfog vala apóm szokcor kezemtül...*” *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 45–61.

BECKFORD, James A. – LEVASSEUR, Martine

1986 New Religious Movements in Western Europe. In: BECKFORD, James A. (ed.): *New Religious Movements and Rapid Social Change*. International Sociological Association–Sage Publications–Unesco, London, 29–54.

BORBÉLY Éva

1994 „Fényes vót, úgy rebegett...” Csíkfalusi búcsújárók Csíksomlyón. In: LUKÁCS János (szerk.): *Változás diákszemmel. A Magyar Néprajz*

²⁹Tánczos Vilmos 1980-as évek elejéről származó megfigyeléséhez hasonló adattal, miszerint a bűnösök csak rémképeket látnak a Napban (*balaurokot, sárkányt*) (lásd Tánczos 1992: 43), 2001-től zajló gyűjtéseim során nem találok.

Szakos Hallgatók Nemzetközi Konferenciáján elhangzott előadások. Illyefalva, 1993. okt. 14–18. Kolozsvári Magyar Diákszövetség Néprajzi Szakosztálya, Kolozsvár, 59–62.

BOSNYÁK Sándor

1973 A felkelő nap köszöntése a csángó népcsoportoknál. *Ethnographia* LXXXIV. (4) 559–563.

1981 Csíksomlyói napvárók. *Múzeumi Kurír.* (36) 30–36.

1998 A felkelő nap köszöntése a csángó népcsoportoknál. *Moldvai Magyarság* IX. (98–99) 7.

DACZÓ Árpád-Lukács

2000 *Csíksomlyó titka. Mária-tisztelet a néphagyományban.* Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

DAWSON, Lorne L.

1998 Who Joins New Religious Movements and Why? In: *Uő: Comprehending Cults: the Sociology of New Religious Movements.* Oxford University Press, Canada, 72–101.

DETRICHNÉ TÖRÖK Zsuzsa

1990 Kultúra és szakralitás a moldvai csángóknál. *Szociológia.* (3–4) 223–236.

DOMOKOS Pál Péter:

1979 „...édes Hazámnak akartam szolgálni”. *Kájoni János: Cationale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások.* Szent István Társulat, Budapest

HAMILTON, Malcolm

1998 *Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia.* AduPrint, Budapest

KERTÉSZ Ágnes – TAKÁCS András

2006 István után 1000 évvel: új-táltosság Magyarországon az ezredfordulón. *Korunk* XVII. (1) 117–122.

KESZEG Vilmos

2002 Egy látomás. Az esemény, a reprezentáció és az ítékezés. In: *Uő: Homo Narrans. Emberek, történetek és kontextusok.* KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 28–59.

MOHAY Tamás

2000 Egy ünnep alapjai. A csíksomlyói pünkösdi búcsú új megvilágításban. *Tabula* 3. (2) 230–256.

OTTO, Rudolf

2001 *A szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionalishoz.* Osiris Kiadó, Budapest

PÓCS Éva

1998 *Transz és látomás Európa népi kultúráiban.* In: Uő (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. Vallás-etnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, I.) Balassi Kiadó–University Press, Budapest–Pécs, 15–55.

POZSONY Ferenc

2005 *A moldvai csángó magyarok.* Gondolat Kiadó–Európai Folklor Intézet, Budapest

TÁNCZOS Vilmos

1991 *Adatok a csíksomlyói kegyhely búcsújáró hagyományainak ismeretéhez.* In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I.* Veszprémi Akadémiai Bizottság–Caritas Transsylvania, Veszprém, 136–158.

1992 *A moldvai csángók pünkösdi hajnali keresztútjárása a Kis-Somlyó hegyen.* In: ASZTALOS Ildikó (szerk.): *Hazajöttünk. Pünkösdi Csíksomlyón.* Gloria Könyvkiadó, Kolozsvár, 40–45.

2000a *Keletnek megnyílt kapuja. Emlékképek a moldvai csángók szerkezet nélküli kultúrájáról.* In: Uő: *Keletnek megnyílt kapuja.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 88–159.

2000b *Eleven ostya, szép virág. A moldvai csángó népi imák képei.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2006 *Folklórszimbólumok. Egyetemi jegyzetek.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 2.) KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

VOIGT Vilmos

2004 *A vallási élmény története.* Timp Kiadó, Budapest

WILSON, Bryan

1982 *Religion in Sociological Perspective.* Oxford University Press, Oxford–New York

Források

DACZÓ Kati

2003 Itt erőst szeretem. Csángómagyarok a pünkösdi búcsún. *Moldvai Magyarság* XIII. (6) 8–9.

LUKÁCS Csaba

2002 Glória Csíksomlyón a napkorong körül. *Magyar Nemzet*. 2002. máj. 21.

OLÁH GÁL Elvira

2005 Nem mutitódik a Szentlélek. *Moldvai Magyarság* XV. (6) 4.

SYLVESTER LAJOS

1990 Csíksomlyói napimádók. *Magyar Fórum*. 1990. jún. 16.

